

Son İmparatorluk Osmanlı

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2024, 208 sayfa, ISBN: 978-625-6774-36-0.

Caner ASAL*

Kronik Kitap'tan çıkan *Son İmparatorluk Osmanlı* adlı kitabın yazarı, ülkemizin önde gelen tarihçilerinden Prof. Dr. İlber Ortaylı'dır. 21 Mayıs 1947 tarihinde doğan Ortaylı, 1965 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun olmuştur. 1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden, ardından aynı üniversitenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Tarih Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisans çalışmasını Chicago Üniversitesinde Prof. Dr. Halil İnalcık ile yapmıştır. Doktora derecesini "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ve doçentliğini de "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" konularıyla alan Ortaylı, 1983 yılında üniversiteden istifa etmiştir. Çeşitli dünya üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yapan Ortaylı, seminerler ve konferanslar vermiştir. Ortaylı, 1989 yılında üniversiteye geri dönmüş ve 2005-2012 yılları arasında ise Topkapı Sarayı Müzesi başkanlığı görevinde bulunmuştur. İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve Farsça dillerini bilen Ortaylı, hâlen Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

Söz konusu incelememizde ele aldığımız *Son İmparatorluk Osmanlı* adlı kitap, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* serisinin ikinci kitabıdır. Kitabın ön sözünde Ortaylı, Osmanlı tarihine ait bahisleri bir sohbet havası içinde tek tek anlattığını belirterek, eğitim kitaplarında ve müfredatta yer almayan konulara ve detaylara değindiğini ifade etmiştir. Ortaylı, kitabın yeni baskısında kitabı gözden geçirdiklerine değinmiş ve yayınevi yetkililerine teşekkürlerini ifade ederek ön söz bölümünü tamamlamıştır.

Kitap, yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Ortaylı, kitaba, giriş niteliğinde bir bölüm olan "Geçmiş Düşünerek

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, canerasal34@gmail.com

Anmalıyız” adlı konuyla başlamaktadır. Söz konusu bölümde giriş cümlesi çarpıcıdır: “*Osmanlı imparatorluğu; bütün imparatorluklar gibi dağılmak için doğmuş ve büyümüştü.*” Ortaylı, giriş cümlesiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun mukadderatının bir özetini vermiş ancak sonucunda kurulan Cumhuriyet’in Avusturya Cumhuriyeti ile kıyaslanmayacağını çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nde imparatorluğun âdeta uluslaştığının altını çizmiştir. Osmanlılığın, kaynağı belirsiz bir ortaklık kültürü olduğunu belirten Ortaylı, bunun aynı zamanda bir karışım ve Türklüğün bunun içinde asli bir kültür olduğunu vurgulamıştır. Ortaylı’ya göre Osmanlı sadece belli tarihlerdeki törenlerle değil, düşünerek anlaşılmalı ve Osmanlı ile ilişkili olan ülkelerle ortak etkinlikler düzenlenmelidir.

“Osmanoğulları ve Halifelik” adlı bölümde Ortaylı, başlangıçta Osmanlı hanedanıyla aynı dönemde hükümranlığı sona eren Romanov hanedanının sonunu özetlemiş ve Osmanlı hanedanının Avrupa hanedanları gibi olmadığını, son hükümdarın fakruzaruret içinde öldüğünü belirtmiştir. 50 yıllık sürgün döneminde Osmanoğullarının ne devlet ne de millet aleyhinde faaliyetler yürüttüğünü belirten Ortaylı, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra tahtını kaybeden diğer hükümdar ailelerine bakarak onların devleti ve yurdu sever tutumlarını takdir etmek gerektiğini ifade etmiştir. Hilafetin kaldırılmasına tek önemli dış tepkinin Hindistan’dan geldiğini belirten Ortaylı, bölüm sonunda ise Türkiye’de saltanat ve hilafetin avdet edeceği endişesinin kuru gürültü olduğunun altını çizmiştir.

“Tarih ve Osmanlı Tarihine Yaklaşım” adlı bölümde Ortaylı, “Tarih nedir? Zaman nedir?” gibi sorulara cevap aramış ve tarihçinin işleviyle tarihçilik disiplini değerlendirmiştir. Tarihi kitlelere sevdiren şeylerin geçen asırda roman ve tiyatro olduğunu belirterek, çeşitli eserlerden örnekler vermiştir. Ortaylı, sanatçının tarihî gerçeğe uymak zorunda olmadığı söylenmesine rağmen tarihi bilmeyeceğine dair bir vakıanın olmadığını vurgulamıştır.

Yazar, “Tarih Bilinci ve Osmanlı’ya Bakış” adlı bölümdeyse “Tarih bilinci nedir?” sorusuna cevap aramış ve tarih bilincinin bir toplum için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Ortaylı’ya göre yaşadığımız olaylar ve tarihimiz, bizim bugünkü yaşayışımızı ve iktisadi şartlarımızı meydana getirir, aynı zamanda dış dünya ile ilişkilerimizin başlıca amilidir. Ortaylı, bölümün sonunda Türk kimliği şuurunun edebî ve sanatsal etkinliklerle oluşmadığını; aksine kan, ateş, kavga ile yani hayatın kendisi içinde oluştuğunu, bu nedenle Türk kimlikli bireylerin yabancı düşmanı olduğunu vurgulamıştır.

“Son İmparatorluk Osmanlı” adlı bölümde Ortaylı, imparatorluk kavramını tartışarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihteki üçüncü Roma imparatorluğu ve Müslüman Roma olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını diğer iki Roma imparatorluğu ile benzerliklerini açıklayarak kuvvetlendirmeye çalışan Ortaylı, Roma’nın ve Bizans’ın eski dünya şartları içinde yaşadığını ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun milletleşme safhasında, sanayi medeniyetinin doğuracağı bir dünyada Üçüncü Roma olarak yaşamak zorunda kaldığını belirtmiştir.

“II. Abdülhamid” adlı bölümde Ortaylı, Sultan II. Abdülhamid hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur ve I. Abdülhamid devrinde yaşasaydı Osmanlı İmparatorluğu’nun Şark dünyasında kaderinin değişmiş olacağını savunmuştur. Onun cihanşümul imparatorlukların sonuncusunun son hükümdarı

olduğunu vurgulamış ve 19. asır sonu ile 20. asır başında hilafet müessesesini iyi kullandığının altını çizmiştir. Ortaylı, II. Abdülhamid devrinde Türkiye ve İmparatorluk halkının büyük işler becerdiğini kaydederek, bugünkü hâlin inşasında katkısının olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

“Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi Kişiliği” adlı bölümde ise Ortaylı, Franz Babinger’in Fatih ile ilgili eserini değerlendirerek işe başlamış, ardından onun entelektüel kişiliği üzerinde durmuştur. Ona göre bugünkü Türk milliyetçiliği, Fatih Sultan Mehmed’in emperyal tersimini anlamadığı için gaf yapmaktadır. Buna örnek olarak patrikhanenin konumunu gösteren Ortaylı, bu konuda yani ökümeniklik konusunda ananenin takip edilmesini tavsiye etmiştir. Fatih’in bir dâhi, bir Rönesans hükümdarı ve ateşli silahların kullanıldığı bir ordunun mareşali olduğu değerlendirmesinde bulunarak portreyi tamamlamıştır.

Lale Devri konusunda da kısa bir değerlendirmede bulunan Ortaylı, bu dönemin modasını incelemiş ve matbaanın gelişinden bahsetmiştir. Lalenin 18. yüzyıl imparatorlarını birleştiren bir sembol olduğunu belirten Ortaylı, dönemin ünlü çiçekçilerini tanıtmış ve devrin, adı lale olsa da olmasa da güzelliğin yayıldığı ve zarafetin yerleştiği bir Türk asrı olduğunu vurgulamıştır.

Kitapta, Osmanlı sarayının önemli bir kısmına da adını veren haremden bahseden Ortaylı, kelimenin Arapça *yasak* anlamına geldiğine ve haremın Topkapı Sarayı’nın en çok sözü edilen ancak en yanlış bilinen yeri olduğuna değinmiştir. Haremden de eşitsizliğin olduğunu belirten Ortaylı, burada güzelliğe ve zekâya göre yükselip çeşitli ünvanlara sahip olmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ortaylı’ya göre harem, eğlencelik bir yer değildir; orası her şeyden önce bir evdir ve hiç değilse her ailenin evi kadar saygı görmesi gerekmektedir.

“Osmanlı’da Öteki” adlı bölümde *öteki* kavramını masaya yatıran Ortaylı, kapalı kavimlerin öteki mevhumunu kolay yaratıp abarttıklarını ve her şeyin öteki olabileceğini belirtmiştir. Hristiyanlar ile Yahudilerin tarihten gelen problemlerine ışık tutan Ortaylı, Ortadoğu-Akdeniz medeniyeti çevresinde birlikte yaşama ve öteki denilen unsurla bir arada olma olgusunun söz konusu olduğunun altını çizmiştir. Ötekinin, Osmanlı devlet nizamında adı konmuş bir sistemi yani milleti ifade ettiğini vurgulayan Ortaylı, millet olma kistasının dil değil din olduğunu belirtmiştir.

“Osmanlı döneminde Ahilik ve Esnaflık” adlı bölümde ahilik ve esnaflık kurumunu inceleyen Ortaylı, bu kurumların tanımını yapmış ve bugünkü esnaf birliklerinin ahilikle alakasının olmadığını altını çizmiştir. Konuyla ilgilenen kişilere ve eserlere de değinen Ortaylı, meslek örgütünün bir toplumdaki en büyük ahengi sağlayan unsur olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu meslek örgütleriyle insanlar bir araya gelir ve belirli bir kontrol altına girerler.

“İstanbul Mahalle ve Mezarlıkları” adlı bölümde Ortaylı, klasik dönemde ve hatta 20. asırda insanların ekonomik durumlarına göre değil, kendi ait oldukları içtimai sektöre göre oturduklarını ve şehrin orta mahallelerinde hiç gayrimüslimin olmadığını söylemiştir. Ortaylı’ya göre bugün mahalledeki herkesin birbirini tanması hususu kaybolan taraf olmuştur. Mahallelerin ve içindeki mescit gibi kurumların tasvirini yapan Ortaylı, mezarlıklara da değinmiştir. Ortaylı, mezarlıkların her mahallede, şehrin her yerinde cami ve mescitlerin haziresinde olduğunu belirtmiştir.

“Osmanlı’da Matbaa ve Kütüphaneler” adındaki bölümde Ortaylı, kitap mevhumunun insanların ve toplumların hayatında ne kadar eski ve önemli olduğunu belirttikten sonra matbaalara da değinmiş ve bu konuda Avrupa’nın doğusunun batısına göre hep yaya kaldığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Kütüphanenin bizim hayatımızda yavaş yavaş gelişen bir unsur olduğunun altını çizen Ortaylı, önemli devlet büyüklerinin kütüphanelerine de değinmiş ve ardından matbaanın neden geç geldiği sorusuna yanıt aramıştır. Kütüphanenin kültürün ve tarihin kalesi olduğunu vurgulayan Ortaylı, kütüphaneler şehri İstanbul’da bir okuma furçasının olduğunu ancak bunun kalmadığını belirterek, kitap basımının çok yavaş ve pahalı olduğundan dem vurmıştır.

“Tanzimat Aydınları” konusu kitapta ele alınan bir diğer başlıktır. Bu başlıkta Ortaylı, Tanzimat aydınları hakkında günümüz edebiyatında tembel, entrikacı gibi olumsuz yaftalamaları hedef alarak, bu tür yaftalamaların haksızlığına işaret etmiştir. Ona göre, Bâb-ı Âli aydını denildiği zaman 19. asırdaki kültür değişimini anlayan bir adamı tasavvur etmek gerekmektedir. Fuat Paşa ve Mehmet Emin Ali Paşa gibi Tanzimat aydınlarının yaşamlarından örnekler veren Ortaylı, bu kişilerin aralarındaki ilişkilere de değinerek, dönemin aydın panoramasını çizmiştir. Ortaylı, Bâb-ı Âli’nin bir okul ve anane olduğunun altını çizerek, Tanzimat bürokrasisinin sadece Türk ve Müslümanlardan oluşmadığını da ifade etmiştir. Bölüm sonunda, Tanzimat bürokrasisinin ananesini ve önemli kişiliklerini bilmenin bir vazife olduğunu hatırlatan Ortaylı, günümüz Türk bürokrasisinin noksanlıklarından birkaçına değinerek sözlerini tamamlamıştır.

“Batılılaşma” adı verilen bölümde Batılılaşma kavramına değinen Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı ile ilişkilerine ve Batı ülkelerinin gelişim süreçlerine kısaca değinmiştir. Batı hukukunu alış ve uyarılmanın 20. yüzyıla has olmadığını belirten yazar, bunun daha evvel başladığını ancak 20. yüzyılda Medeni Kanun’un benimsenmesiyle bu sürecin tamamlandığını vurgulamıştır. Yazar, İbranice ve Keldanice bilen kişilerin yetişmediğinden dem vurarak, bu gibi noksanlıklar sebebiyle Türk Batılılaşmasının dünyayı kavrayamama sorunu olduğunun altını çizmiştir. Ortaylı, 19. yüzyıldan beri Batılılaşan tek ülkenin Türkiye olmadığını belirtmekle birlikte, ayakta kalabilenlerin Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu olduğunu savunmuştur. Son olarak edebiyat konusuna değinen yazar, batılılaşma kavgasını vermesinden dolayı Türk şiirinin olgun bir dal olduğunu vurgulamıştır.

“Eğitimde Batılılaşma” adlı bölümde Ortaylı, Osmanlı modernleşmesinin devlet ve toplum hayatına asıl yansıdığı alanın eğitim olduğunu belirterek, bu modernleşmenin en önemli vasfının mevcut eğitim kurumlarının, en başta medresenin hayatın dışına itilmesi olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı modernleşme çağında kurulan okullara değinen yazar, bu okulların yanı sıra dinlerini koruyarak veya ihtida ederek Osmanlı’da yaşayan ve eğitime katkılarda bulunan isimlerden de örnekler vermiştir. Ortaylı, Osmanlı eğitiminin Fransız modelini takip ettiğini belirtmiş ve 19. asırda eğitimin halka inmesini, yaygınlaştırılmasını önemli bir gelişme olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Kitaptaki diğer bir bölüm ise “Doğu-Batı Kültürü Çatışması” adını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, Osmanlı asırlarının önemli bir kısmının Doğu-Batı çatışması ve gerilimi ile yürüdüğünü ifade etmiştir. Rus modernleşmesinden örnekler vererek konuya devam eden yazar, bugünün dünyasında küreselleşme denilen

akımın da Doğu-Batı çatışması denilen gerilimin hayli muğlak tartışmalarla devamı olduğunu savunmuştur. Batılılaşmada ciddi plansızlıklar nedeniyle geri kalan önemli sahaların olduğunu belirten yazar, Türkiye'nin küreselleşmeden söz eden ama küreyi anlamaktan âciz bir ülke olduğunu savunmuştur. Yazar, buna örnek olarak da yanı başımızdaki Arap dünyasını İngilizce literatürden takip etmemizi göstermiştir. Yazara göre, nakille insanların maziye müspet veya menfi değerlendirmeleri ve ileriye yönelik seçimler yapmaları imkânsızdır.

“Oryantalizm” başlığında, aktüel tartışma konularından oryantalizm konusunu ele alan Ortaylı, bu tabirin eski ve yeni moda Şarkiyatçılığın tarihimizi ters yorumladığına inanmak anlamına geldiğini, bunda haklı yönler olmakla birlikte bütün Şarkiyatçıların aynı kefeye konulamayacağını savunmuştur. Edward Said'in *Oryantalizm* adlı eserinin çok kişiyi etkilediğini belirten Ortaylı, bu eseri izleyenlerin Said'i âdeta zamanın mürşidi hâline getirdiğini belirterek, Said'e muarız olanların başında gelen Bernard Lewis'in görüşlerini dile getirmiştir. Oryantalizm kavramını *orient* kelimesinden itibaren ele alan Ortaylı, buradan Lawrence adlı oryantalistin incelenmesine geçmiştir. Yazara göre oryantalizm, özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda insanlığın gayreti ve aşırı çalışkanlığı sonucunda ortaya çıkmıştır. Ünlü müsteşriklerden ve eserlerinden bahseden Ortaylı, çarenin bizim de oksidentalist yani Garbiyatçı olmamız gerçeğinde yattığını ifade etmiştir. Yazara göre birbirini tanımayan kitlelerin olduğu yerde ne barış ne de onurlu bir eşitlik bulunur.

“Payitaht Bursa” adlı bölümde Bursa'nın Osmanlı'nın ilk başkenti ve hakiki bir ecdat şehri olduğunun altını çizen Ortaylı, bu şehrin ticari hayatta çok önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Örnek olarak Ulu Cami ve çevresindeki çarşıları veren Ortaylı, bugün dahi bu muhitin Türk ticaret ve sanat hayatında önemli bir yerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ulu Cami'nin etrafındaki türbelere de değinen Ortaylı, bu türbelerde metfun bulunan şehzadelerden de bahsetmiştir. Yazara göre, Bursa yöresi bilinip ona sahip çıkıldığı ölçüde, kurulan vatanın ne olduğu hem tarihte hem şimdide anlaşılır ve gelecek de buna göre inşa edilebilir.

“Serhat Şehri Edirne” başlığını taşıyan bölümde Ortaylı, Edirne isminin kökenini açıklamakla konuya başlamış ve Edirne'nin neden serhat şehri olduğundan bahsetmiştir. II. Selim'in Edirne'yi çok sevdiğini belirten Ortaylı, bu yüzden onun Selimiye Camii'ni yaptırdığını söylemiştir. Selimiye Camii dışında Üç Şerefeli Cami gibi Osmanlı dönemi camilerine kısaca değinen yazar, Edirne'nin bedesteni ile ünlü olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre Edirne, imparatorluğun satvet günlerinde padişahların sığındığı bir yerdir. Yine yazara göre Edirne, silüetiyle imparatorluğun Balkanlara açılışının ilk zamanlarını hatırlatır. Ortaylı, Edirne'nin Balkanların temerküz ettiği bir şehir olduğunu da vurgulamıştır. Edirne ile İstanbul'u bir bütün olarak gören Ortaylı, bu şehirlerin millî hayatın ve millî kültürün başkenti olan iki şehir olduğunu belirterek, bugün Edirne ile İstanbul'un ne olduğunu anlamayanın, ne Balkanları ne de Türkiye'yi anlamasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

“Osmanlı-Avrupa İlişkileri” başlıklı bölümde, *vira* sözünün ne anlam ifade ettiğini açıklamakla konuya giriş yapan Ortaylı, İstanbul'un *vira* ile alınmadığını ve muharebenin çok uzun sürdüğünü belirtmiştir. Ortaylı'ya göre Türklerin Avrupa'daki hâkimiyeti, İstanbul'un alınması sonrasında Batı dünyası tarafından ister istemez

tasdik edilmiştir. “İstanbul’un fethiyle ne olmuştur?” sorusuna da cevap veren yazar, bu fetihle birlikte “*İster istemez Türklük, Osmanlılık Avrupa âleminin zihniyetinde yer etmiş ve ikincisi Avrupa coğrafyasında Türkiye’nin yeri artık sarsılmaz bir hâl almıştır*” yorumunda bulunmuştur. Ortaylı, Katolik kiliselerinde bulunan alegorik resimlerde Protestanlık ve Türklüğün iki düşman olarak resmedildiğini belirtmiş, ardından Grenada’nın düşmesiyle İspanya’dan atılan Yahudilerin Osmanlı’ya gelmesiyle birlikte Türklere Yahudilerin desteğini kazandırdığını ifade etmiştir. Son olarak, Küçük Asya’yı Bizanslılardan alan Türklerin, devlete *Roma İmparatorluğu* kişilere de *Rumi* demelerine sözü getiren Ortaylı, bunun emperyal bir iddia anlamı taşıdığına altını çizmiş ve Roma ile Rum isimlerinin *Hellen* demek olmadığını, aksine üniversal bir imparatorluğun adı olduğunu vurgulamıştır.

Kitaptaki son bölüme adını veren “Osmanlı-Rusya İlişkileri” başlığında ilk olarak Rusya’nın devletimizin ve milletimizin tarihinde ve oluşumunda büyük rolü olan kuzey komşumuz olduğundan söz eden Ortaylı, 16. yüzyıldan itibaren Rusya’nın tarihindeki en önemli unsurlardan birinin de Türk imparatorluğu ve yaptığı savaşlar olduğunun altını çizmiştir. Ortaylı, Rusya’nın ilk daimî sefirinin İstanbul’a 1700 yılında yapılan İstanbul Antlaşması’yla geldiğini belirterek, elçilik müessesesinin işlevi ve ikili ilişkilerdeki rolünden bahsetmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması’ndan itibaren yüzyıllar içindeki Türk-Rus ilişkilerine kısa kısa değinen Ortaylı, 19. yüzyıl boyunca Türkiye’de Rus kültürüne ilginin uyandığını ve bunun da savaşlarla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Rusya ile Türkiye arasındaki son savaşın Birinci Dünya Savaşı’nı kapsadığını belirten Ortaylı, Soğuk Savaş denilen 50 yıl boyunca Türk-Rus ilişkilerinin öbür NATO ülkelerine göre yoğun şüphe ve kapalılık içinde sürdüğünün ve bunun olumsuz sonuçları olduğunun altını çizmiştir. Soğuk Savaş boyunca ülkeye Rusların turistlerinin değil âlimlerinin ve uzmanlarının bile gelemediğinden yakınan Ortaylı, Orta Asya Türk halklarının Türkiye ile temasının hiçbir şekilde mümkün olmadığını söylemiştir. Yazar, bölümdeki son değerlendirmesinde ise Rusların Hristiyan ve Türklerin Müslüman olmasına rağmen benzer Batılılaşma sancıları çektiğini ve bu bakımdan Rusya’nın Türk kültür hayatında çok etkisinin olduğunu, daha da önemlisi iki ülke arasında büyük benzerliklerin bulunduğunu vurgulamıştır.

Osmanlı Yeniden Keşfetmek serisinin ikinci kitabı olan *Son İmparatorluk Osmanlı* kitabı, yazarının konuşma ve konferanslarından derlenen konuların sade ve akıcı bir dille okuyucuya sunulmasından ibarettir. Yirmi iki bölümden oluşan kitapta Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli kurumları, şehirleri ve mekânlarının yanı sıra Batılılaşma ve oryantalizm gibi tartışmalı kavramlara da ışık tutan Ortaylı, kitabın son iki bölümünde Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ve Rusya ile ilişkilerini incelemiştir. Kitap boyunca ele aldığı konuları basit bir dille tarihseverlere aktaran Ortaylı, kendi görüşlerini de hiç çekinmeden savunmuştur. Bu bağlamda Osmanlı’nın Üçüncü Roma İmparatorluğu olduğu iddiasının, kitapta göze çarpan en önemli iddia olduğu söylenebilir. Her ne kadar din ve dil olarak farklılıkları bulunmaktaysa da coğrafî ve kurumsal benzerlikleriyle Ortaylı’nın Üçüncü Roma olarak Osmanlı’yı adlandırması dikkate değer bir iddiadır. Öte yandan Osmanlı’nın son üniversal imparatorluk olduğu iddiası ise hem kuruluş hem gelişme hem de yıkılış dönemi ve tarihî seyri açısından Osmanlı’nın bu nitelikte olduğunu kanıtlar durumdadır. Kitapta oryantalizm konusunu ele alan Ortaylı, buna karşı bizim oksidantalizmle sahneye çıkmamız gerektiğini savunarak aslında

Batı karşısında eksik bir yönümüze parmak basmıştır.

Ortaylı'nın kitaptaki görüşleri bizim eksikliklerimizi belirten ancak bu eksikliklerimizi giderme konusunda önemli püf noktaları da içeren bir yaklaşıma sahiptir. Bu da kitabın sırf eleştirel görüşe sahip bir kitap olmadığını kanıtlar niteliktedir. Okuyucu, belki de hiç bilmediği konular hakkında bilgi sahibi olurken, yazarın düşünceleriyle harmanlanmış bilgileri özümsemekte ve mukayeseli bir bakış açısına sahip olmaktadır. İşte bu noktada yani mukayeseli bakış açısıyla Ortaylı, farkını ortaya koymaktadır. Ortaylı'nın savunduğu, kuru bir bilgi yığına sahip olmak değil; konuyu dönemin koşulları ve karşılaştırmalı bir biçimde öğrenmek, özümsemektir. Geçmiş ve tarihi bilmenin gerekliliğine temas eden yazar, tarihsel perspektiften bir imparatorluğun panoramasını okuyucuya sunmuştur. Bütün değerlendirmelerimiz dikkate alındığında, kitabın konuya giriş niteliği taşıyan kitaplar arasında seçkin bir yere sahip olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kitabın birkaç eksiği de bulunmaktadır. Örneğin meraklı okuyucu için daha fazla bilgi edinecekleri bir kaynakça ve önerilen okuma listesi kitapta verilmemiştir. Bursa konusu ele alınırken Edirne'ye fazla yer verilmesi ise kitabın problemleri bir diğer kısımdır. Bu noktalara rağmen rahatlıkla denilebilir ki *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* serisinin *Son İmparatorluk Osmanlı* adlı ikinci kitabı, meraklılarına ilginç bilgiler demeti sunan keyifli bir giriş kitabıdır.